

ARIEL PRZYBYŁOWICZ

ORCID: 0000-0003-4219-0984

Uniwersytet Wrocławski

Instytut Prawa Cywilnego

Zakład Prawa Pracy

KILKA UWAG W SPRAWIE ZASIŁKU CHOROBOWEGO DLA DOKTORANTÓW POBIERAJĄCYCH STYPENDIA DOKTORANCKIE

Abstrakt: Niniejszy artykuł omawia kwestię możliwości łączenia stypendium doktoranckiego z zasiłkiem chorobowym. Ustawodawca, umożliwiając doktorantom dobrowolne przystąpienie do ubezpieczenia chorobowego, przyznał im również prawo do świadczeń z tego ubezpieczenia, jednak w praktyce może być ono całkowicie iluzoryczne. Doktoranci zachowują bowiem prawo do stypendium doktoranckiego, które przysługuje obligatoryjnie wszystkim doktorantom, również w okresie stwierdzonej niezdolności do pracy z powodu choroby. Jeśli stypendium to zakwalifikowane zostanie jako wynagrodzenie uzyskiwane w ramach naukowoprawnego zatrudnienia, przepisy ustawy zasiłkowej wykluczałyby możliwość uzyskania zasiłku chorobowego. Przystępowanie do ubezpieczenia chorobowego byłoby w tej sytuacji niecelowe. Nieuznanie zaś stypendium za *sui generis* rodzaj wynagrodzenia pozwalałoby na jednoczesne pobieranie zasiłku chorobowego i stypendium, co byłoby niezgodne z celem i funkcją zasiłku chorobowego oraz z systemowymi założeniami polskiego systemu ubezpieczeń społecznych.

Słowa kluczowe: ubezpieczenia społeczne, ubezpieczenie chorobowe, zasiłek chorobowy, stypendium doktoranckie, doktoranci

WPROWADZENIE

W dniu 1 października 2018 roku¹ weszła w życie ustawa z dnia 20 lipca 2018 roku — Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce² (dalej: ustawa). Jednym z elementów reformy szkolnictwa wyższego w Polsce było wprowadzenie zupełnie nowego modelu kształcenia doktorantów, to jest szkół doktorskich, przy

¹ Część przepisów ustawy weszła w życie w terminach późniejszych, zob. art. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku — Przepisy wprowadzające ustawę — Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz. 1669 ze zm.), dalej: ustawa wprowadzająca.

² Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 85 ze zm.

czym ustawodawca postanowił również polepszyć status materialny doktorantów, przyznając każdemu z nich prawo do stypendium doktoranckiego (art. 209 ustawy)³. Ustawa wprowadzająca znolizowała ponadto z dniem 1 stycznia 2018 roku przepisy ustaw z dziedziny ubezpieczenia społecznego, przewidując przede wszystkim obowiązek objęcia doktorantów pobierających stypendium doktoranckie ochroną ubezpieczenia społecznego (art. 42 ustawy wprowadzającej). Tym samym ustawodawca zagwarantował doktorantom o wiele szerszy zakres ochrony socjalnej w porównaniu do ochrony przysługującej im do tej pory. O ile jednak z pełną aprobatą przyjąć należy rozwiązania przewidujące polepszenie sytuacji materialnej i bytowej doktorantów, dzięki którym mogą oni rzeczywiście skoncentrować się na pracy naukowej bez konieczności posiadania innego źródła utrzymania, o tyle jakość szczegółowych rozwiązań w zakresie ubezpieczenia społecznego pozostawia wiele wątpliwości i budzi uzasadnione zastrzeżenia.

Uprawnienia doktorantów do świadczeń z ubezpieczenia chorobowego nie były do tej pory przedmiotem opracowania. Z uwagi na ograniczone ramy w ramach niniejszego tekstu nie jest możliwe przeanalizowanie wszystkich kwestii dotyczących tego zagadnienia. Warto jednak przybliżyć przyjęte przez ustawodawcę szczegółowe rozwiązania przynajmniej w odniesieniu do zasiłku chorobowego, zwłaszcza w kontekście ich zgodności z podstawowymi założeniami systemu ubezpieczeń społecznych. W niniejszym opracowaniu, stosując metodę dogmatyczno-prawną, dokonam analizy obowiązujących we wskazanym zakresie nowych rozwiązań prawnych.

1. ZASADY PODLEGANIA DOKTORANTÓW UBEZPIECZENIOM SPOŁECZNYM

Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 7a z dnia 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych⁴ pobierający stypendia doktoranckie doktoranci podlegają obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowemu w okresie pobierania stypendium (art. 13 pkt 15a ustawy systemowej), podstawą zaś wymiaru składki jest kwota stypendium doktoranckiego (art. 18 ust. 4 pkt 2b ustawy systemowej). Warto zwrócić uwagę, że pobieranie stypendium doktoranckiego jako tytuł ubezpieczeń emerytalnego i rentowych ma charakter tytułu bezwzględnego⁵, co wynika z art. 9 ust. 1 ustawy systemowej. Oznacza to, że w raziełączenia pod-

³ Przepisy art. 198–216 ustawy na mocy art. 1 pkt 3 ustawy wprowadzającej weszły w życie z dniem 1 stycznia 2019 roku; zob. H. Izdebski, [w:] *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz*, red. H. Izdebski, J.M. Zieliński, LEX 2019 (komentarz do art. 209, pkt 1).

⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 300 ze zm., dalej: ustawa systemowa.

⁵ Zob. I. Jędrasik-Janowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2016, s. 93; K. Antonów, [w:] *Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. K.W. Baran, Warszawa 2015, s. 674.

jęcia przez doktoranta innej pracy zarobkowej w ramach stosunku pracy (lub innego z bezwzględnych tytułów określonych w tymże przepisie) zaistnieje obowiązek podlegania ubezpieczeniom z obu tytułów, a w konsekwencji również obowiązek odprowadzania od nich składek. W wypadku jednak podjęcia przez doktoranta równoległej do kształcenia w szkole doktorskiej pracy zarobkowej na podstawie umowy zlecenia, umowy agencyjnej czy innej umowy o świadczenie usług, do których stosuje się przepisy kodeksu cywilnego o zleceniu, umowa tego typu nie będzie stanowić obowiązkowego tytułu ubezpieczenia. Może to być zachęta do niepodejmowania zatrudnienia pracowniczego przez doktorantów czy niechęci ich zatrudniania na podstawie stosunków pracy.

Na podstawie art. 12 ust. 1–2 ustawy systemowej doktoranci pobierający stypendia doktoranckie, podlegający ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym, obowiązkowo podlegają również ubezpieczeniu wypadkowemu. Zgodnie zaś z art. 11 ust. 2 ustawy systemowej mogą oni dobrowolnie przystąpić do ubezpieczenia w razie choroby lub macierzyństwa (zwanego ubezpieczeniem chorobowym). Tym samym doktoranci, którzy zdecydują się na dobrowolne przystąpienie do ubezpieczenia chorobowego, *prima facie* będą mogli skorzystać ze świadczeń przewidzianych w ustawie z dnia 25 czerwca 1999 roku o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby lub macierzyństwa⁶, w tym z zasiłku chorobowego. Szczegółowa analiza przepisów wskazuje jednak, że mimo podlegania temu ubezpieczeniu i odprowadzania składki możliwość nabywania przez nich prawa do świadczeń wcale nie jest oczywista.

2. ZASIŁEK CHOROBY DLA DOKTORANTÓW

Świadczenia z ubezpieczenia chorobowego mają na celu (częściową) rekompensatę zarobków utraconych przez ubezpieczonego w związku ze ziszczeniem się ryzyka socjalnego, które objęte jest ochroną tego ubezpieczenia⁷. Ryzyka te to czasowa niezdolność do pracy z powodu choroby (chroniona zasiłkiem chorobowym i świadczeniem rehabilitacyjnym), zmniejszona sprawność do pracy (chroniona zasiłkiem wyrównawczym), macierzyństwo (czy raczej rodzicielstwo chronione zasiłkiem macierzyńskim) i konieczność opieki nad dzieckiem (chronione zasiłkiem opiekuńczym)⁸. Takie ujęcie sprawia, że ryzyka objęte ochroną ubezpieczenia chorobowego mają swój ekonomiczny wymiar. Przysługują, gdy wystąpienie danej sytuacji powoduje negatywne skutki ekonomiczne, to znaczy stanowi przeszkodę w wykonywaniu pracy zarobkowej będącej tytułem ubezpieczenia. W odniesieniu

⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 645 ze zm., dalej: ustawa zasiłkowa.

⁷ Zob. A. Rzetecka-Gil, *Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz*, LEX 2017 (komentarz do art. 12, pkt 1) i powołana tam literatura.

⁸ I. Jędrasik-Jankowska, *op. cit.*, s. 206.

do zasiłku chorobowego ryzykiem nie jest sama choroba — jest ona przyczyną ryzyka socjalnego, którym jest właśnie niezdolność do pracy, czyli ekonomiczny skutek choroby, a sam zasiłek ma zastąpić (przynajmniej w części⁹) zarobki nieosiągnięte z powodu choroby¹⁰. Uwaga ta ma istotne znaczenie dla dalszych rozważań.

W pewnym uproszczeniu można stwierdzić, że zasiłek chorobowy przysługuje ubezpieczonemu dobrowolnie po upływie 90 dni podlegania ubezpieczeniu chorobowemu, jeżeli jest niezdolny do pracy z powodu choroby¹¹. Tym samym ubezpieczeni, którzy dobrowolnie zgłosili się do ubezpieczenia chorobowego, po upływie 90 dni nieprzerwanego opłacania składki mogą nabyć prawo do zasiłku chorobowego. Podstawową przesłanką jego nabycia jest wystąpienie niezdolności do pracy z powodu choroby (art. 6 ustawy zasiłkowej), przy czym niezdolność ta ma charakter przejściowy. W celu uzyskania prawa do zasiłku chorobowego konieczne jest wykazanie tej choroby za pomocą zaświadczenia lekarskiego wydanego przez uprawnionego do tego lekarza, które stanowi jednocześnie usprawiedliwienie nieobecności w pracy.

Spróbujmy zatem dokonać subsumcji tychże przepisów do stanu faktycznego, w którym doktorant podlegający dobrowolnie ubezpieczeniu chorobowemu w okresie kształcenia w szkole doktorskiej staje się czasowo niezdolny do pracy z powodu choroby — w tym wypadku niezdolny do wykonywania obowiązków doktoranta wynikających z ustawy, regulaminu szkoły doktorskiej, programu kształcenia i indywidualnego planu badawczego. Podstawowe znaczenie ma w tym kontekście to, że sama ustawa nie przewiduje zawieszenia czy zmniejszenia stypendium w okresie niezdolności do pracy z powodu choroby. Doktorant zatem, także za okres choroby i spowodowanej nią niemożnością wykonywania swych obowiązków, będzie otrzymywał stypendium doktoranckie. Po upływie wskazanego okresu wyczekiwania byłby także uprawniony do zasiłku chorobowego. Należy zatem rozważyć, czy ustawodawca dopuścił możliwość pobierania w okresie niezdolności do pracy z powodu choroby zarówno stypendium doktoranckiego, jak i zasiłku chorobowego. Mając na uwadze przytoczony cel (funkcję) zasiłku chorobowego — z punktu widzenia systemu zabezpieczenia społecznego — sytuacja taka budzi uzasadnione zastrzeżenia, gdyż w takim wypadku trudno mówić o ziszczeniu się ryzyka socjalnego — choroba nie powoduje w wypadku doktorantów negatywnych skutków ekonomicznych. Czy w związku z tym fakt pobierania stypendium doktoranckiego w okresie niezdolności do pracy z powodu choroby stanowić może podstawę do pozbawienia doktoranta prawa do zasiłku chorobowego lub przesłankę wyłączającą możliwość nabycia prawa do tego zasiłku?

⁹ Zob. też J. Jończyk, *Prawo zabezpieczenia społecznego*, Kraków 2001, s. 203, 205.

¹⁰ I. Jędrasik-Jankowska, *Zasiłek chorobowy jako świadczenie w razie czasowej niezdolności do pracy*, [w:] *Ryzyko niezdolności do pracy w zabezpieczeniu społecznym*, red. U. Jackowiak, R. Ziółkowska, Gdańsk 2006, s. 7.

¹¹ Art. 4 w związku z art. 6 ustawy zasiłkowej.

Ustawodawca przewidział szereg przesłanek negatywnych wyłączających możliwość nabycia prawa do zasiłku chorobowego, a także przepisy pozbawiające ubezpieczonego prawa do zasiłku chorobowego. Z punktu widzenia niniejszego opracowania należy wskazać na art. 17 ust. 1 oraz art. 12 ust. 1 ustawy zasiłkowej. Zgodnie z pierwszym z powołanych przepisów ubezpieczony wykonujący w okresie orzeczonej niezdolności do pracy pracę zarobkową lub wykorzystujący zwolnienie od pracy w sposób niezgodny z celem tego zwolnienia traci prawo do zasiłku chorobowego za cały okres tego zwolnienia. Drugi z powołanych przepisów stanowi zaś, że zasiłek chorobowy nie przysługuje za okresy niezdolności do pracy, w których ubezpieczony na podstawie przepisów o wynagradzaniu zachowuje prawo do wynagrodzenia.

3. POBIERANIE STYPENDIUM DOKTORANCKIEGO A ART. 17 UST. 1 USTAWY ZASIŁKOWEJ

W trakcie zwolnienia lekarskiego doktorant może nie wykonywać żadnych obowiązków wynikających z kształcenia w szkole doktorskiej — na tym polega właśnie w jego wypadku niezdolność do pracy. Nie można jednak wykluczyć, że mimo choroby (i spowodowanej nią niezdolności do pracy) doktorant będzie wykonywał całość lub część swych obowiązków doktoranta (uczestniczenie w zajęciach w szkole doktorskiej, prowadzenie zajęć dydaktycznych, prowadzenie badań naukowych). Należy zatem ocenić, jak te dwa przypadki można zakwalifikować z punktu widzenia przesłanek pozbawienia prawa do zasiłku chorobowego określonych w art. 17 ust. 1 ustawy zasiłkowej, to znaczy z uwagi na wykonywanie pracy zarobkowej lub wykorzystywanie zwolnienia w sposób niezgodny z jego celem.

W sytuacji niewykonywania obowiązków przez doktoranta niezdolnego do pracy z powodu choroby niewątpliwie nie będzie można mówić o wykorzystywaniu zwolnienia w sposób niezgodny z jego celem. Również wykonywanie niektórych obowiązków nie powinno być bezrefleksyjnie i automatycznie kwalifikowane jako wykorzystywanie zwolnienia lekarskiego w sposób niezgodny z jego celem. W wielu przypadkach samo prowadzenie badań naukowych nie musi świadczyć o wykorzystywaniu zwolnienia lekarskiego w sposób niezgodny z jego celem, jeżeli charakter badań pozwala na ich prowadzenie na przykład w domu¹², a doktorant w okresie choroby nie bierze udziału w zajęciach dla doktorantów ani nie prowadzi zajęć dydaktycznych. Wszakże zajęcia takie jak czytanie czy korzystanie z komputera w celach rozrywkowych to częsty sposób spędzania czasu w okresie zwolnienia lekarskiego i nie stanowią one podstawy do uznania, że ubezpieczony

¹² Co jest częstym przypadkiem w odniesieniu do nauk humanistycznych czy społecznych, gdzie badania w znakomitej mierze polegają na analizie literatury przedmiotu i pracy twórczej wymagającej w zasadzie wyłącznie dostępu do komputera.

wykorzystuje zwolnienie w sposób niezgodny z jego celem. Uważam zatem, że zapoznawanie się z literaturą naukową czy przygotowywanie tekstów naukowych w okresie zwolnienia lekarskiego może być uznane za zgodne z celem zwolnienia (z uwzględnieniem oczywiście specyfiki występującego schorzenia będącego podstawą uzyskania zwolnienia lekarskiego).

W dalszej kolejności należy sobie zadać pytanie, czy otrzymywanie stypendium doktoranckiego można zakwalifikować jako wykonywanie pracy zarobkowej, o której mowa w art. 17 ust. 1 ustawy zasiłkowej. Jak wskazano, stypendium naukowe przysługuje w czasie kształcenia także w okresie niezdolności do pracy z powodu choroby, skoro nie ma przepisu wyraźnie pozbawiającego doktoranta stypendium w takim okresie. Jak się zdaje, uzasadnione będzie przyjęcie tezy, że stypendium doktoranckie stanowi swoisty ekwiwalent za wywiązywanie się przez doktoranta z jego obowiązków, które *nota bene* będą w wielu przypadkach analogiczne do obowiązków nauczycieli akademickich zatrudnionych w ramach stosunku pracy (prowadzenie badań naukowych, prowadzenie zajęć dydaktycznych¹³). Przyjmując za prof. K.W. Baranem tezę o istnieniu niepracowniczych stosunków zatrudnienia typu naukowoprawnego¹⁴, należałoby przyjąć dalej, że na gruncie obecnych przepisów ustawy stypendium doktoranckie stanowi swoisty rodzaj wynagrodzenia dla doktorantów za wywiązywanie się przez nich z obowiązków¹⁵. Ma ono w podstawowym zakresie pełnić funkcje alimentacyjne, to znaczy pozwalać doktorantom na utrzymywanie się bez konieczności podejmowania dodatkowego zatrudnienia, które często może utrudniać lub wręcz uniemożliwiać rzetelne wywiązywanie się z obowiązków doktoranta. Było to szczególnie widoczne na gruncie poprzednich regulacji prawnych odnoszących się do stypendiów doktoranckich, które otrzymywała tylko część doktorantów i których wysokość raczej nie pozwalała na skupienie się wyłącznie na pracy naukowej/dydaktycznej. Tym samym obecne kształcenie w szkole doktorskiej, z obligatoryjnym stypendium, należałoby zakwalifikować jako wykonywanie swoistej pracy zarobkowej, a stypendium — swego rodzaju wynagrodzenie za tę „pracę”, które jednak przysługuje niezależnie od tego, czy doktorant w danym okresie wykonuje swe obowiązki, czy też z różnych przyczyn przejściowo ich nie wykonuje (na przykład z powodu choroby). Przy czym należy zastrzec, że ów zarobek nie jest podstawowym celem podjęcia kształcenia, którym jest jednoznacznie określone w art. 198 ust. 1 ustawy przygotowanie do uzyskania stop-

¹³ Z. Góral, [w:] *System Prawa Pracy*, t. 7. *Zatrudnienie niepracownicze*, red. K.W. Baran, Warszawa 2015, s. 382, 389 w odniesieniu do prowadzenia zajęć dydaktycznych.

¹⁴ K.W. Baran, *O systematyce i delimitacji niepracowniczych stosunków zatrudnienia*, [w:] *Z zagadnień prawa pracy i prawa socjalnego. Księga jubileuszowa Profesora Herberta Szurgacza*, Warszawa 2011, s. 35; *idem*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, red. K.W. Baran, LEX 2018 (komentarz do art. 2, pkt 10).

¹⁵ Czego rzeczywiście nie można było powiedzieć na gruncie poprzednio obowiązujących przepisów, gdy stypendium miało charakter fakultatywny; Z. Góral, *op. cit.*, s. 389.

nia doktora. Stypendium ma to ułatwić, zapewniając bieżące utrzymanie w okresie kształcenia. Niezależnie jednak od tego, że zarobek nie jest samym w sobie celem podjęcia tego rodzaju zatrudnienia, zasadne jest uznanie, że stypendium doktoranckie stanowi zarobek, do którego odwołuje się ustawodawca w art. 17 ust. 1 ustawy zasiłkowej. Jeżeli zatem doktorant w okresie orzeczonej niezdolności do pracy z powodu choroby wykonuje choć część swych obowiązków, należałoby również uznać, że wykonuje pracę zarobkową. Problematiczne może być jednak w praktyce stwierdzanie przez organ rentowy, czy w okresie niezdolności do pracy doktorant powstrzymuje się od wykonywania wszystkich swych obowiązków (w tym, czy nie prowadzi badań naukowych, jeśli ich charakter będzie pozwalał na ich prowadzenie w domu).

Kolejny problem wystąpi w sytuacji, w której doktorant w czasie orzeczonej niezdolności do pracy rzeczywiście powstrzymuje się od wykonywania jakichkolwiek obowiązków wynikających z kształcenia w szkole doktorskiej (łącznie z pracą naukową). Pozbawieniu prawa do zasiłku chorobowego na omawianej podstawie prawnej z powodu wykonywania pracy zarobkowej przeciwstawia się literalne brzmienie art. 17 ust. 1 ustawy zasiłkowej, w którym mowa jest właśnie o „wykonywaniu pracy zarobkowej”, a nie pozostawianiu w samym stosunku prawnym (naukowoprawnym stosunku zatrudnienia w wypadku doktorantów), w ramach którego wypłacane jest określone świadczenie o charakterze alimentacyjnym (stypendium). Jeżeli zatem doktorant powstrzymuje się będzie od wykonywania swych obowiązków w okresie zwolnienia lekarskiego, nie będzie można na podstawie art. 17 ust. 1 ustawy zasiłkowej stwierdzić, że wykonuje pracę zarobkową, nawet jeśli będzie otrzymywał w tym czasie stypendium doktoranckie.

Podsumowując, jeżeli doktorant wykonuje jakiekolwiek obowiązki wynikające z kształcenia się w szkole doktorskiej w okresie zwolnienia lekarskiego, zasadne byłoby pozbawienie go prawa do zasiłku z uwagi na wykonywanie pracy zarobkowej lub wykorzystywanie zwolnienia lekarskiego w sposób niezgodny z jego celem. Jeżeli jednak powstrzymuje się od wykonywania swych obowiązków ze względu na niezdolność do pracy z powodu choroby, sam fakt pobierania stypendium nie będzie stanowić przesłanki pozbawienia go prawa do zasiłku chorobowego na podstawie art. 17 ust. 1 ustawy zasiłkowej. Prowadziłoby to do wniosku, że ustawodawca dopuścił w tym wypadku możliwość łączenia zasiłku chorobowego i stypendium doktoranckiego, naruszając tym samym istotę zasiłku chorobowego jako świadczenia z ubezpieczenia społecznego (przyznając prawa do świadczenia mimo niewystąpienia ryzyka socjalnego)¹⁶.

¹⁶ Trzeba jednak nadmienić, że nie byłaby to pierwsza tego typu niekonsekwencja ustawodawcy; por. A. Przybyłowicz, *Solidarity in sickness insurance — selected issues*, „Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i Praktyka” 2019, nr 2, s. 47.

4. STYPENDIUM JAKO WYNAGRODZENIE W ROZUMIENIU ART. 12 UST. 1 USTAWY ZASIŁKOWEJ

Przytoczony art. 12 ust. 1 ustawy zasiłkowej stanowi, że zasiłek chorobowy nie przysługuje za okresy niezdolności do pracy, w których ubezpieczony na podstawie przepisów o wynagradzaniu zachowuje prawo do wynagrodzenia, przy czym okresy te wlicza się do okresu zasiłkowego. Uwzględniając rolę zasiłku chorobowego, nie budzi wątpliwości, iż w okresach niezdolności do pracy, w których ubezpieczony zachowuje prawo do wynagrodzenia, zasiłek chorobowy nie przysługuje¹⁷. W literaturze przepis ten odnoszony jest do wynagrodzenia chorobowego, o którym mowa w art. 92 kodeksu pracy¹⁸, i wynagrodzenia za pracę faktycznie wykonywaną w okresie orzeczonej niezdolności¹⁹, przy czym niektórzy autorzy zwracają uwagę, że chodzi również o przepisy szczególne odnoszące się do określonych kategorii pracowników²⁰.

Zasadnicze jest zatem udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy brzmienie art. 12 ust. 1 ustawy zasiłkowej odnosi się wyłącznie do wynagrodzenia rozumianego jako świadczenie przysługujące osobom zatrudnionym w ramach stosunku pracy (niezależnie od tego, czy przysługuje ono z powodu faktycznego wykonywania pracy, czy z uwagi na przepisy przewidujące wynagrodzenie o charakterze gwarancyjnym wypłacane mimo niewykonywania pracy²¹), czy też również do świadczeń uzyskiwanych na podstawie odrębnych przepisów w ramach innych niż stosunek pracy stosunków zatrudnienia będących tytułami ubezpieczenia chorobowego. O ile bowiem art. 17 ust. 1 ustawy zasiłkowej odnosi się do pracy zarobkowej, co pozwala na dość szerokie rozumienie „zarobkowości” i zakwalifikowanie stypendium jako świadczenia otrzymywanego przez doktorantów za wykonywanie obowiązków (zarobku), o tyle art. 12 ust. 1 ustawy zasiłkowej nawiązuje do kategorii wynagrodzenia, które w prawie pracy odnosi się do świadczeń wynikających ze stosunku pracy (przy czym nie zawsze przysługują za wykonaną pracę, czasem mają charakter świadczenia gwarancyjnego, jak na przykład wynagrodzenie chorobowe). Dlatego zakwalifikowanie stypendium jako wynagrodzenia budzi w tym wypadku większe zastrzeżenia. Nie ulega wszakże wątpliwości, że doktoranci nie pozostają z podmiotami prowadzącymi szkołę doktorskie w stosunku pracy. Zasadniczo nie mogą być

¹⁷ W. Ostaszewski, [w:] *Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz*, red. M. Gersdorf, B. Gudowska, Legalis 2012 (komentarz do art. 12, nb 1).

¹⁸ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 roku Kodeks pracy, tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 1040 ze zm.

¹⁹ W. Ostaszewski, *op. cit.* (komentarz do art. 12, nb 3); A. Radziśław, *Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz*, Legalis 2016 (komentarz do art. 12, nb 2); A. Rzeteka-Gil, *op. cit.*, (komentarz do art. 12, pkt 2–3); I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje...*, s. 219.

²⁰ W. Ostaszewski, *op. cit.*, nb 3; A. Rzeteka-Gil, *op. cit.*, pkt 2.

²¹ B. Wagner, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, red. L. Florek, Warszawa 2009, s. 494–495.

wręcz zatrudnieni jako nauczyciele akademicki lub pracownicy naukow²². Jedyne wyjątkowo, zgodnie z art. 209 ust. 10 ustawy, dopuszczalne jest zatrudnianie doktorantów jako nauczycieli akademickich lub pracowników naukowych²³. Należy raczej w tym wypadku mówić o administracyjnoprawnym stosunku prawnym łączącym doktoranta i podmiot prowadzący szkołę doktorską, choć występują także elementy charakterystyczne dla stosunków zatrudnieniowych, quasi-pracowniczych²⁴. Choć Z. Góral uwagi te sformułował na gruncie poprzednio obowiązującej ustawy z dnia 27 lipca 2005 roku — Prawo o szkolnictwie wyższym²⁵, to wydają się one aktualne także, a może nawet tym bardziej, na gruncie ustawy. Mając na uwadze obligatoryjne stypendia przysługujące doktorantom, prawo do zawieszenia kształcenia w celu umożliwienia opieki nad dziećmi z zachowaniem prawa do stypendium, przerwy wypoczynkowe w wymiarze do ośmiu tygodni w roku kalendarzowym, objęcie ubezpieczeniami społecznymi z tytułu pobierania stypendium, teza o niepracowniczym zatrudnieniu o charakterze naukowoprawnym w odniesieniu do doktorantów znajduje tym większe uzasadnienie²⁶. Przyjmując zaś tezę o istnieniu w tym wypadku swoistego, naukowoprawnego zatrudnienia, które ma elementy zbliżone do zatrudnienia pracowniczego, uzasadniona wydaje się dalej idąca teza, iż stypendium doktoranckie stanowi *sui generis* wynagrodzenie otrzymywane przez doktoranta w zamian za realizację zadań wynikających z ustawy, regulaminu szkoły doktorskiej i indywidualnego planu badawczego, w tym za prowadzenie badań naukowych i praktyk zawodowych w formie prowadzenia zajęć lub uczestniczenia w ich prowadzeniu²⁷. Mimo wskazanych wątpliwości otrzymywanie stypendium w okresie niezdolności do pracy z powodu choroby mogłoby zostać zakwalifikowane jako zachowanie prawa do wynagrodzenia na podstawie odrębnych przepisów w rozumieniu art. 12 ust. 1 ustawy zasiłkowej, choć niewątpliwie nie jest to wynagrodzenie w ścisłym tego słowa znaczeniu. Za taką wykładnią przemawiać mogłoby nie tylko charakter i cel zasiłku chorobowego (który w tym przypadku nie rekompensowałby wszakże utraconego zarobku, skoro stypendium będzie wypłacane także w okresie zwolnienia lekarskiego), ale również literalne brzmienie przepisu odnoszącego się do „przepisów o wynagrodzeniu”, które w tym przypadku mogłyby

²² A. Musiała, *Akademickie prawo zatrudnienia. Komentarz*, red. K.W. Baran, LEX 2020 (komentarz do art. 209, pkt 10).

²³ Jest to dopuszczalne jedynie w trzech przypadkach: 1. celu realizacji projektu badawczego finansowanego ze środków zewnętrznych; 2. po ocenie śródkresowej zakończonej wynikiem pozytywnym, z tym że w wypadku zatrudnienia w wymiarze przekraczającym połowę pełnego wymiaru czasu pracy wysokość stypendium wynosi 40% wysokości miesięcznego stypendium; 3. w wypadku doktoranta, któremu nie przysługuje stypendium doktoranckie.

²⁴ Z. Góral, *op. cit.*, s. 372–375, 389–390.

²⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 2183.

²⁶ Z. Góral, *op. cit.*, s. 374, 389; zob. też. K.W. Baran, *O systematyce i delimitacji...*, s. 35.

²⁷ O ile przewiduje je program kształcenia — art. 201 ust. 5 ustawy; przeprowadzona analiza kilkunastu regulaminów szkół doktorskich pozwala na stwierdzenie, że znakomita większość szkół doktorskich wymaga od doktorantów odbycia tego typu praktyk zawodowych.

być rozumiane szerzej niż jako „przepisy o wynagrodzeniu” w znaczeniu przepisów prawa pracy, to znaczy właśnie jako wynagrodzenie przysługujące w związku wykonywanym zatrudnieniem, które może mieć charakter inny niż pracowniczy. W tym konkretnym przypadku odrębne przepisy, to jest przepisy ustawy, przewidywałyby otrzymywanie wynagrodzenia (stypendium) mimo niewykonywania obowiązków wynikających z tego zatrudnienia.

Przedstawiona wykładnia pozwala lepiej realizować cel zasiłku chorobowego i przyczyniałaby się do oszczędności funduszu chorobowego, który i tak od kilku lat odnotowuje ujemne wyniki finansowane. Skoro zaś w omawianej sytuacji nie ma potrzeby zrekompensowania utraconych zarobków (nieziszczenie się ryzyka socjalnego), niecelowe byłoby wypłacanie zasiłków chorobowych. Inna interpretacja mogłaby wręcz prowadzić do nadużyć i częstego korzystania ze zwolnień lekarskich w celu uzyskania podwójnego świadczenia — stypendium doktoranckiego i zasiłku chorobowego. Dzięki temu doktorant mógłby uwolnić się od obowiązku prowadzenia zajęć dydaktycznych, prowadzić w tym czasie badania naukowe (jeśli może prowadzić je w domu, bardzo trudne byłoby wykazanie przez organ rentowy, że wykorzystuje zwolnienie lekarskie w sposób niezgodny z jego celem) i uzyskiwać wyższe przychody niż w razie niekorzystania ze zwolnienia lekarskiego i wykonywania wszystkich obowiązków.

5. ZASIŁEK CHOROBY DLA DOKTORANTÓW — CZY RACJONALNY USTAWODAWCA TAK STANOWI PRAWO?

Powyższe rozważania pozwalają na sformułowanie kilku krytycznych uwag pod adresem polskiego ustawodawcy.

Po pierwsze, uchwalone przepisy dotyczące potencjalnej możliwości łączenia prawa do zasiłku chorobowego ze stypendium doktoranckim są nieprecyzyjne i niejasne. Wymagają skomplikowanych zabiegów interpretacyjnych, których efektem może być rozbieżne orzecznictwo organu rentowego i sądów ubezpieczeń społecznych, co prowadzić będzie do niepewności prawnej.

Po drugie, jeżeli przyjąć, jak proponuję to w niniejszym opracowaniu, że stypendium doktoranckie ma charakter swego rodzaju wynagrodzenia uzyskiwanego przez doktoranta w ramach zatrudnienia o charakterze naukowoprawnym jako jednym z typów zatrudnienia niepracowniczego, w istocie wyłączone byłoby prawo do zasiłku chorobowego dla doktoranta, przynajmniej tak długo, jak będzie on miał prawo do stypendium. To zaś podaje w wątpliwość celowość zgłaszania się doktoranta do ubezpieczenia chorobowego. Dodatkowym zagadnieniem, które wymaga odrębnego opracowania, będzie dopuszczalność łączenia stypendium z zasiłkiem macierzyńskim. Z uwagi na ograniczone ramy niniejszej pracy, nie jest możliwa analiza tej kwestii, jednak — jak się zdaje — i w tym wypadku otrzymy-

wanie w okresie zawieszenia kształcenia stypendium również będzie wyłączało prawo do zasiłku macierzyńskiego.

Po trzecie, gdyby przyjąć interpretację odmienną, polegającą na uznaniu, że stypendium doktoranckie otrzymywane w okresie zwolnienia lekarskiego nie ma charakteru wynagrodzenia w rozumieniu art. 12 ust. 1 ustawy zasiłkowej, a przepis ten miałby dotyczyć wyłącznie przepisów o wynagrodzeniu w rozumieniu prawa pracy (a zatem świadczeń przysługujących na podstawie stosunku pracy), prowadziłyby ona do trudnego do zaakceptowania wniosku, że dopuszczalne jest łączne pobieranie zasiłku chorobowego i stypendium doktoranckiego. Byłoby to rozwiązanie niezgodne z celem i funkcją zasiłku chorobowego, a tym samym sprzeczne z założeniami systemowymi ubezpieczenia społecznego²⁸. Nie sposób jednak wykluczyć, że taką interpretację przyjmą sądy, mając na uwadze konieczność ścisłej wykładni przepisów prawa ubezpieczeń społecznych.

Po czwarte, wprowadzone rozwiązania trudno ocenić jako racjonalne działanie ustawodawcy, gdyż przy przyjęciu tezy o wynagrodzeniowym charakterze stypendium doktoranckiego wątpliwy jest sens zgłaszania do ubezpieczenia chorobowego i opłacania składki, skoro w praktyce w znakomitej większości przypadków wyłączone byłoby prawo do świadczeń. Jedynie doktoranci nieotrzymujący stypendium doktoranckiego mogliby uzyskać prawo do zasiłku chorobowego, ale oni z kolei w ogóle nie podlegają ubezpieczeniom społecznym: art. 6 ust. 1 pkt 7a w związku z art. 11 ust. 2 i art. 12 ust. 1 ustawy systemowej jednoznacznie wskazuje, że ubezpieczeniom podlegają lub dobrowolnie mogą podlegać wyłącznie doktoranci pobierający stypendium. Tym samym zasiłek chorobowy mogliby uzyskać jedynie doktoranci po ustaniu tytułu ubezpieczenia (na podstawie art. 7 ustawy zasiłkowej, to znaczy w razie wystąpienia niezdolności do pracy po ustaniu tytułu ubezpieczenia). Przy przyjęciu zaś tezy o niewynagrodzeniowym charakterze stypendium doktoranckiego naruszona zostaje istota zasiłku chorobowego i to w sposób pozwalający na istotne nadużycia kosztem wspólnoty ryzyka chorobowego.

ZAKOŃCZENIE

Przyjęte przez ustawodawcę rozwiązania polegające na możliwości objęcia doktorantów ubezpieczeniem chorobowym (dobrowolnym) wydają się niespójne i nieprzemyślane. Niewątpliwie słuszne było objęcie ich ochroną ubezpieczeń:

²⁸ Jak wskazuje W. Sanetra, ustawodawca w zakresie ubezpieczenia społecznego powinien uwzględniać określone uwarunkowania ekonomiczne, finansowe i demograficzne, w szczególności tworzyć takie rozwiązania prawne, które pozwolą zbilansować wydatki i dochody funduszu ubezpieczeń społecznych; *idem*, *Stanowienie i stosowanie prawa z zakresu ubezpieczeń społecznych*, [w:] *Ubezpieczenie społeczne — dawniej i dziś. W 80-lecie uchwalenia ustawy o ubezpieczeniu społecznym*, Wrocław 2013, s. 119.

emerytalnym i rentowym, a także wypadkowym. Podjęcie kształcenia w szkole doktorskiej w celu uzyskania stopnia naukowego doktora nie powinno mieć negatywnego wpływu na uzyskiwanie uprawnień emerytalnych, jak to miało miejsce do tej pory, zwłaszcza w odniesieniu do tych doktorantów, którzy nie wykonywali innych zajęć zarobkowych poza studiami doktoranckimi. Również ochrona ubezpieczenia wypadkowego jest celowa i wydaje się w lepszy sposób zapewniać bezpieczeństwo socjalne niż dotychczasowa ochrona w ramach odszkodowania socjalnego²⁹. W odniesieniu jednak do ubezpieczenia chorobowego nowe przepisy budzą istotne, uzasadnione wątpliwości. Wypłacanie stypendium w okresie niezdolności do pracy prowadzi do wniosku, że mamy do czynienia z aktywnością, która nie jest obciążona ryzykiem socjalnym objętym ochroną ubezpieczenia chorobowego³⁰. Tym samym objęcie ich ochroną tego ubezpieczenia wydaje się niecelowe. Wprawdzie ustawodawca nie przewidział dla doktorantów obowiązkowego podlegania ubezpieczeniu chorobowemu, ale nawet dobrowolne zgłoszenie do tego ubezpieczenia może skutkować nieuzyskaniem ostatecznie świadczeń z tego ubezpieczenia, mimo opłacania składek, co jeszcze bardziej podważa i tak nieduże zaufanie do systemu ubezpieczeń społecznych i Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. W wypadku tak ważnych życiowo kwestii ustawodawca powinien wprowadzać bardziej rozważne rozwiązania.

A FEW THOUGHTS ON SICKNESS ALLOWANCE FOR PH.D. STUDENTS RECEIVING A DOCTORAL SCHOLARSHIP

Summary

The article discusses the possibility of combining a doctoral scholarship with sickness benefit. The legislator, by allowing PhD students to voluntarily take part in sickness insurance, has also granted them the right to benefits from this insurance. However, this right can be completely illusory in practice. PhD students retain the right to a doctoral scholarship, which is obligatory for all doctoral students, also during the period of inability to work caused by illness. If this scholarship is qualified as a remuneration obtained under "scientific employment", the provisions of the Benefit Act would exclude the possibility of obtaining sickness benefit. Joining sickness insurance would be pointless in this situation. If we do not recognise the doctoral scholarship for a *sui generis* type of remuneration, it would allow PhD students to receive simultaneously both sickness allowance and

²⁹ Na temat pojęcia odszkodowania socjalnego zob. K. Stopka, *Świadczenia odszkodowania socjalnego w prawie polskim*, Warszawa 2018, zwłaszcza s. 231–242; zob. też art. 2 ust. 1 pkt 7 ustawy z dnia 30 października 2002 roku o zaopatrzeniu z tytułu wypadków lub chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach, tekst jedn. Dz.U. z 2013 r. poz. 737 ze zm.

³⁰ R. Babińska-Górecka, *Ewolucja treści ryzyka socjalnego osób „zatrudnionych” na podstawie umów cywilnoprawnych w ubezpieczeniu społecznym*, [w:] *Umowy cywilnoprawne w ubezpieczeniach społecznych*, red. M. Szablowska-Juckiewicz, M. Wałachowska, J. Wantoch-Rekowski, Warszawa 2015, s. 30.

a scholarship. It would be incompatible with the purpose and function of sickness allowance and also incompatible with the system assumptions of the Polish social insurance system.

Keywords: social insurance, sickness insurance, sickness allowance, doctoral scholarship, Ph.D. students

BIBLIOGRAFIA

- Antonów K., [w:] *Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. K.W. Baran, Warszawa 2015.
- Babińska-Górecka R., *Ewolucja treści ryzyka socjalnego osób „zatrudnionych” na podstawie umów cywilnoprawnych w ubezpieczeniu społecznym*, [w:] *Umowy cywilnoprawne w ubezpieczeniach społecznych*, red. M. Szablowska-Juckiewicz, M. Wałachowska, J. Wantoch-Rekowski, Warszawa 2015.
- Baran K.W., *Akademickie prawo zatrudnienia. Komentarz*, LEX 2020.
- Baran K.W., *O systematyce i delimitacji niepracowniczych stosunków zatrudnienia*, [w:] *Z zagadnień prawa pracy i prawa socjalnego. Księga jubileuszowa Profesora Herberta Szurgacza*, red. Z. Kubot, T. Kuczyński, Warszawa 2011.
- Baran K.W., *Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2015.
- Florek L., *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Góral Z., [w:] *System Prawa Pracy*, t. 7. *Zatrudnienie niepracownicze*, red. K.W. Baran, Warszawa 2015.
- Izdebski H., [w:] *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz*, red. H. Izdebski, J.M. Zieliński, LEX 2019 (komentarz do art. 209 pkt 10).
- Izdebski H., Zieliński J.M., *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Komentarz*, LEX 2019.
- Jędrasik-Janowska I., *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2016.
- Jędrasik-Janowska I., *Zasiłek chorobowy jako świadczenie w razie czasowej niezdolności do pracy*, [w:] *Ryzyko niezdolności do pracy w zabezpieczeniu społecznym*, red. U. Jackowiak, R. Ziolkowska, Gdańsk 2006.
- Jończyk J., *Prawo zabezpieczenia społecznego*, Kraków 2001.
- Kodeks pracy. Komentarz*, red. K.W. Baran, LEX 2018.
- Ostaszewski W., [w:] *Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz*, red. M. Gersdorf, B. Gudowska, Legalis 2012.
- Przybyłowicz A., *Solidarity in sickness insurance — selected issues*, „Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i Praktyka” 2019, nr 2.
- Radziśław A., *Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz*, Legalis 2016.
- Rzetecka-Gil A., *Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz*, LEX 2017.
- Sanetra W., *Stanowienie i stosowanie prawa z zakresu ubezpieczeń społecznych*, [w:] *Ubezpieczenie społeczne — dawniej i dziś. W 80-lecie uchwalenia ustawy o ubezpieczeniu społecznym*, Wrocław 2013.
- Stopka K., *Świadczenia odszkodowania socjalnego w prawie polskim*, Warszawa 2018.
- Wagner B., [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, red. L. Florek, Warszawa 2009.